अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२४] १ एस.सी.आर. ६० : २०२४ इन्स्क्यु ९

ब्रिज नारायण शुक्ला (डी) थ्र. एलआरएस.

विरुद्ध

सुदेश कुमार उर्फ सुरेश कुमार (डी) थ्र. एलआरएस. र अरू।

(देवानी अपील नं. ७५०२/ २०१२)

०३ जनवरी २०२४

[विक्रम नाथ र राजेश बिन्दल, जे.जे.]

के उच्च अदालत यस आधारमा वादीको रोकथाम अन्तिम राहतको लिए दायर मुद्दालाई खारेज गर्न उचित थियो कि प्रतिवादीहरूले विरोधी कब्जा बाट आफ्नो अधिकार पूर्ण गरिसकेका थिए किनभने १९४४ मा भाडा बाँकी रकमको लागि पहिलो मुद्दा दायर भएको बाट लगातार सो अवस्था रहेको थियो।

विरोधी कब्जा - वादीद्वारा रोकथाम अन्तिम राहतको लागि दायर मुद्दा - उच्च अदालतले यस आधारमा खारेज गरेको कि प्रतिवादीहरूले विरोधी कब्जा बाट आफ्नो अधिकार पूर्ण गरिसकेका थिए किनभने १९४४ मा भाडा बाँकी रकमको लागि पहिलो मुद्दा दायर भएको बाट लगातार सो अवस्था रहेको थियो**

- औचित्य:

निर्णय: वादीहरूले १९६६ मा दर्ता गरिएको बिक्री-पत्र अनुसार आफ्नो स्वामित्व/शीर्षक प्राप्त गरे - प्रतिवादीहरूको विरुद्धमा कब्जासम्बन्धी विवाद उक्त मितिपछि मात्र उठ्न सक्थ्यो, त्योभन्दा अघिको कुनै मितिमा होइन - बिक्री-पत्रको मितिबाट १९७५ मा १२ वर्षभित्रै मुद्दा दायर गरिएको थियो - यदि प्रतिवादीहरू १९४४ भन्दा अघिबाटै कब्जामा थिए भन्ने मानिए पनि, तिनीहरूको कब्जा जमिन्दारहरूका लागि पनि विरोधी हुन सक्दैनथ्यो किनकि तिनीहरू भूमिधनीहरू थिए र तिनीहरूको

भूमिधनी स्वीकार्यप्रकृतिको नभई विरोधीको हुन सक्दैनथ्यो - १९६६ भन्दा अगाडि कब्जाको लागि कुनै कारबाही थिएन - पहिलो अपिलेट अदालतले विशिष्ट भनाइ गरेको छ कि मुद्दामा समावेश गरिएको जग्गा जमिन्दारी उन्मूलनबाट छुट्टिएको थियो किनकि त्यो गैर-कृषिजमिन थियो, त्यसैले जमिन्दारी उन्मूलनको मितिबाट स्वामित्वको दाबी पनि कुनै आधार बिनाकै थियो - यसरी प्रतिवादीहरूले आफ्नो शीर्षक स्थापित गर्न असफल भएकाले उनीहरूसँग कब्जा राख्न कुनै अधिकार हुदैन थियो - उच्च अदालतको आलोचित निर्णय र आदेशलाई उल्टाईएको छ र कब्जाको लागि मुद्दा गर्ने पहिलो अपिलेट अदालतको डिक्रीलाई कायम राखिएको छ। [पैरा ९.५-९.६]

अरू मुद्दासम्बन्धी विवरणहरू जस्तै आलोचित आदेश र उपस्थितिहरू:

देवानी अपिलेट क्षेत्राधिकारः देवानी अपील नं. ७५०२ ऑफ २०१२।

इलाहाबाद उच्च न्यायालय, लखनऊ बेन्चको मिति १५.०५.२०१२ को फैसला र आदेशबाट।

उपस्थितिहरू:

श्री शुभ्रांशु पड्धी, आशिष यादव, सुश्री रिमझिम अग्निहोत्री, शशांक गोएल, वादीहरूका अधिवक्ताहरू।

सर्वोच्च अदालतको फैसला/आदेश

फैसला

विक्रम नाथ, जे।

१. वादी अपिलमा इलाहाबाद उच्च न्यायालय, लखनऊ बेन्चको २०१२

मई १५ को फैसला र आदेशको सही वा गलत भन्ने बारेमा प्रश्न उठाएका छन्, जसले दोस्रो अपील नं. २०२ ऑफ १९८०, सुदेश कुमार र अरू विरुद्ध ब्रिज नारायण शुक्ला र अरू स्वीकार गर्यो र जसद्वारा पहिलो अपिल अदालत र अन्तिम मुद्दा अदालतका फैसलाहरू उल्टाइएका छन् र समयाधिन हुनाले वादीको मुद्दा खारेज गरिएको छ।

२. यो विवाद उत्तर प्रदेशको हरदोई नगर पालिकाको सीमाभित्र गाउँ हरदोईमा अवस्थित प्लट नं. १०१९ को ३५०० वर्गफिट (७० फिट x ५० फिट) (२ बिस्वा १२ बिस्वानी) क्षेत्रसँग सम्बन्धित छ। वादीले पूर्व जमिन्दार राय बहादुर मोहनलालबाट मिति २१.०१.१९६६ को दर्ता गरिएको बिक्री-पत्रबाट शीर्षकको दाबी गरेका छन्। उनीहरूले बिक्री-पत्रपछि कब्जा पनि प्राप्त गरेको दाबी गरेका छन्। यो पनि उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ कि किनिएको जग्गा खुला जमिन थियो। जब १९७५ मा वादीले किनिएको जग्गामा निर्माण गर्न खोजे, प्रतिवादीहरूले विरोध गरे र बाधा पुर्याए, जसले मुद्दा दायर गर्न बाध्य बनायो। यो मुद्दा २८.०५.१९७५ मा दर्ता गरिएको ओ.एस.नं.१६१ ऑफ १९७५ हो, जसमा रोकथामको राहतको साथै कब्जाको वैकल्पिक राहतको माग गरिएको थियो।

३. प्रतिवादीले लिखित प्रतिवाद दायर गरे, जसमा मूलतः १९४४ मा राय बहादुर मोहनलाल र उनका सह-शेयरदारहरू तथा उनीहरूका भूमिधनीहरू (प्रतिवादीहरूका पुर्खाहरू)बीच प्लट नं. १०१९, १०२२ र १०२३ सम्बन्धमा भाडाको बक्यौता रकमको लागि एउटा मुद्दा दायर भएको भनिएको थियो।

1.1 यसबाहेक जमिन्दार र सह-शेयरदारहरूबिचको मिलापत्रअनुसार विवादित जग्गा सिद्धेश्वरी नारायण र दीप चन्द्रलाई निजी बाँडफाँटमा गयो र यसरी यी सह-शेयरदारहरू जग्गाका मालिक बने।

1.2 जमिन्दारी उन्मूलनको समयमा प्रतिवादीहरू कब्जामा रहिरहेकाले उनीहरू मालिक बने।

1.3 अन्त्यमा, यो पनि दाबी गरिएको थियो कि जनवरी १९६६ मा वादीलाई भएको बिक्री-पत्रपछि मे १९६६ मा दण्ड संहिता, १९७३ को धारा १४५ अन्तर्गत कारबाही चलेको थियो। उक्त कारबाहीमा प्रतिवादीहरू कब्जामा रहेको भेटिएको थियो।

४. दुवै पक्षले कागजी र मौखिक दुवै प्रमाणहरु पेश गरे। अदालतले वादी अपिलकर्तालाई विवादित जग्गाको मालिक र कब्जावाला भएको पाइयो र त्यही अनुसार १९.०९.१९७९ को फैसलाद्वारा रोकथामको लागि मुद्दा सफल घोषित गरिएको थियो।

५. अदालतले बिक्री-पत्र, हालैको नक्सा र खसरा बहिमा भएको प्रविष्टिलाई आधार मानेको थियो। यसबाहेक, अदालतले भनेको थियो कि दण्डसंहिताको धारा १४५ अन्तर्गतको कारबाही प्रतिवादीहरूलाई लाभदायक हुने थिएन किनभने पेश गरिएको सामग्रीबाट यो स्पष्ट हुँदैनथ्यो कि त्यो कारबाही विवादित जग्गासँग सम्बन्धित थियो।

६. प्रतिवादी उत्तरदायीले जिल्ला न्यायाधीशसमक्ष अपील गरे, जुन देवानी अपील नं. १४ ऑफ् १९७९ का रूपमा दर्ता भयो। हरदोई जिल्ला न्यायाधीशले २९.११.१९७९ को फैसलाद्वारा अपील खारेज गरे। तर, उनले अदालतका केही निर्णयहरूसँग सहमत भएनन् र आफ्ना निर्णयहरू अंकित गरे। अपिलेट अदालतअनुसार, दण्ड संहिताको धारा १४५ अन्तर्गतको कारबाही विवादित जग्गासँग सम्बन्धित थियो र प्रतिवादीहरूको विवादित जग्गामा कब्जा रहेको भेटिएको थियो। त्यसरी अदालतले कब्जाको लागि मुद्दा सफल घोषित गरेको थियो, जुन अदालतले रोकथामको लागि घोषित गरेको थियो। अपिल अदालतले यो पनि भनेको थियो कि वादी-अपिलकर्ताहरू विवादित जग्गाका मालिक हुन् र उनीहरूले आफ्नो शीर्षक स्थापित गर्न सफल भएका छन्।

---

१ सीआरपीसी

७. अपिलेट अदालतले अर्को निर्णय गरेको थियो कि विवादित जग्गा गैर-कृषि जमिन हो र त्यस जग्गाको सम्बन्धमा जमिन्दारी उन्मूलनको कुनै प्रश्न नभएकाले प्रतिवादीहरूको जमिन्दारी उन्मूलनपछि मालिक बन्ने दाबी सही थिएन। यसले यो पनि भन्यो कि १९४४ मा दायर गरिएको भाडाबक्यौता रकमको मुद्दा विवादित जग्गासम्बन्धी होइन किनकि विवादित जग्गा रित्तो खाली जमिन थियो भने १९४४ को भाडाबक्यौता रकमको मुद्दा प्रतिवादीहरूको घरसम्बन्धी थियो। दुवै मुद्दाका प्लट क्षेत्रहरू पनि फरक थिए। प्लट नं. १०१९ एउटा विशाल जग्गा भएकोमा वादी अपिलकर्ताले त्यसको केही भाग मात्र किनेका थिए। तिनीहरूले पुरानो मालिक जमिन्दारहरूबाट वैध शीर्षक प्राप्त गरेका थिए।

८. यसरी अदालतले निर्णय गर्यो कि विरोधी कब्जाको आधारमा अधिकार प्राप्त गर्न १२ वर्षको अवधि १९६६ बाट शुरू हुन्छ र १९७५ मा दायर गरिएको मुद्दा समयभित्रै छ।

९. प्रतिवादी उत्तरदायीले उच्च अदालतमा दोस्रो अपील दायर गरे, जुन दोस्रो अपील नं. २०२ ऑफ् १९८० का रुपमा दर्ता भयो। यही अपिल हो जुन आलोचित फैसलाद्वारा स्वीकृत गरिएको छ र यसैबाट यो वर्तमान अपील आएको हो। उच्च अदालतले समयाधिन हुनाले वादीको मुद्दा खारेज गर्यो, किनभने यसको अनुसार प्रतिवादी उत्तरदायीले विरोधी कब्जाको सिलसिलामा आफ्ना अधिकारहरू पुरा गरिसकेका थिए, जुन १९४४ देखि नै जारी थियो जब भाडाबक्यौता रकमको पहिलो मुद्दा दायर भएको थियो। हामी दृढतापूर्वक विचार गर्छौं कि निम्न कारणहरूले उच्च अदालत गम्भीर त्रुटिमा परेको थियोः

९.१ यसले समयाधिन हुने विषयमा अदालत र पहिलो अपिल अदालतका निर्णयहरू र उनीहरूद्वारा विचार गरिएको प्रमाणलाई उल्लेख गरेको छैन।

९.२ उच्च अदालतले देवानी प्रक्रिया संहिता, १९०८ को धारा १०० अन्तर्गत दोस्रो अपील सुनेको थियो र त्यसले फरक तथ्यात्मक निर्णय गरी त्रुटि गरेको थियो।

९.३ उच्च अदालतले वादी अपिलकर्ताहरू मालिक नभएको वा उनीहरूले स्वामित्व प्रमाणित गर्न असफल भएको कुनै निर्णय गरेको छैन।

---

१ सीपीसी

९.४ १९४४ को मुद्दा भाडा बक्यौता रकमसम्बन्धी थियो, कब्जाको विवादसँग सम्बन्धित थिएन। प्रतिवादी उत्तरदायीहरू भूमिधनीहरू थिए र यसकारण तत्कालीन जमिन्दारहरूका विरुद्ध उनीहरूको कब्जा स्वीकार्य थियो। उनीहरूले १९४४ देखि विरोधी कब्जाको दाबी गर्ने कुनै प्रश्न नै थिएन।

९.५ हाम्रो विचारमा, वादी अपिलकर्ताहरूले २१.०१.१९६६ मा दर्ता गरिएको बिक्री-पत्रबाट आफ्नो स्वामित्व/शीर्षक प्राप्त गरे। प्रतिवादीहरूका विरुद्ध कब्जाको विवाद उक्त मितिपछि मात्र उठ्न सक्थ्यो, त्योभन्दा अगाडि कुनै मितिमा होइन। स्वीकार्य रुपमा बिक्री-पत्रको मितिबाट मे १९७५ मा १२ वर्षभित्रै मुद्दा दायर गरिएको थियो। यदि प्रतिवादी उत्तरदायीहरू १९४४ भन्दा अगाडिबाटै कब्जामा थिए भनेर मानिए पनि, उनीहरू भूमिधनीहरू भएकाले उनीहरूको कब्जा जमिन्दारहरूका लागि पनि विरोधी हुन सक्दैनथ्यो किनकि तिनीहरू भूमिधनीहरू थिए र उनीहरूको भूमिधनी स्वीकार्य प्रकृतिको हुन्थ्यो, विरोधी हुने थिएन। १९६६ भन्दा अगाडि कब्जाको लागि कुनै कारबाही थिएन।

९.६ यसबाहेक, पहिलो अपिलेट अदालतले विशिष्ट भनाइ गरेको छ कि मुद्दामा समावेश गरिएको जग्गा जमिन्दारी उन्मूलनबाट छुट्टिएको थियो किनकि त्यो गैर-कृषि जमिन थियो। जमिन्दारी उन्मूलनको मितिबाट स्वामित्वको दाबी पनि कुनै आधार बिनाकै थियो। उच्च अदालतले यस निर्णयलाई असर गरेको छैन। प्रतिवादी उत्तरदायीहरूले यसरी आफ्नो शीर्षक स्थापित गर्न असफल भएकाले उनीहरूसँग कब्जा राख्न कुनै अधिकार हुदैन थियो।

१०. यसरी अपीललाई स्वीकार गरिएको छ, उच्च अदालतको आलोचित फैसला र आदेशलाई उल्टाइएको छ र कब्जाको लागि मुद्दा सफल घोषित गर्ने पहिलो अपिल अदालतको डिक्रीलाई कायम राखिएको छ।

११. खर्चको हकमा कुनै आदेश छैन।

१२. विचाराधिन कुनै पनि निवेदनहरू परित्याग गरिन्छन्।

शीर्षकहरू तयार गरिएको: निधि जैन
मुद्दाको परिणाम: अपील स्वीकृत